

BİR “AŞK” ROMANI: HUZUR
veya
“BEN NEYİM VE BU HÂL NEYİN NESİ?”

Yrd. Doç. Dr. Bilâl KIRIMLI*

ÖZ: Huzur, bir aşk romanı olmanın yanında felsefî, metafizik ve psikolojik problemlerin derinlemesine yaşandığı bir eserdir. Romanın aslı kahramanı Mümtaz, aşk ve ölümü, çocukluğunda yaşadıklarıyla, âdeta iç dünyasına çöreklenen bir duygu ve bütün hayatı boyunca şuuraltının hakim unsuru olarak hissetmiştir. Sevdiği kadın olan Nuran’la beraberliğinde, mahrumu olduğu saadeti bulduğunu sansa da hep bir şeylerin eksik kaldığını ve aslı endişelerinin sona ermediğini, sızılarının dinmediğini fark etmiştir. İnsanlığın en temel meseleleri, aşk ve ölümü, bir arayış ve kıvranış halinde yaşamış, bir türlü huzura kavuşamamıştır. Mümtaz’ın arayışları, huzuru yalakama çabası, Nuran’la yaşanabilecek beraberlikten ziyade felsefî ve metafizik bir ufuk açacak iç aydınlık çabasıdır. Dolayısıyla Mümtaz, ferdî meselelerden ziyade, bütün insanlığı ilgilendiren bir ontolojik idrak problemi yaşamaktadır. Bu çalışmada, Mümtaz’ın, dolayısıyla, “insan”ın arayışının izleri sürülerek, asıl “dert”in fark edilmesine ve **Huzur**’un mesajının anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tanpınar , Huzur, Huzur’da Aşk ve Huzursuzluk

**HUZUR, WHICH IS A “LOVE” NOVEL OR “WHAT AM I
AND WHAT IS MY CIRCUMSTANCES?”**

ABSTRACT: Huzur concerning philosophical, psychological and metaphysic issues is a love novel. Mümtaz who is the main character of novel has emotions of love and death in her mind since his childhood. As he is together with Nuran who is Mümtaz’s girl friend, he recognized that he is not totally happy because of his anxieties. He feels main issue of humanity which is love and death and can not find the happiness. His main concern is to catch the happiness through the philosophical and metaphysic view. For this reason, Mümtaz is interested in issues in con-

---

* K.T.Ü. Fatih Eğt. Fak. Akçaabat/Trabzon kirimlibilal@yahoo.com

nection with ontological comprehension rather than individual issues. The purpose of this study is to illuminate the message of Huzur.

Key Words: Tanpınar, Huzur, love and unhappiness in Huzur

Ahmet Hamdi Tanpınar, hakkında en çok araştırma, inceleme ve yorum yapılan yazarlardan biridir. Şiirleri, denemeleri, ilmî araştırmalarının yanında romanları ve bilhassa **Huzur** romanı birçok kişi tarafından bir şekilde mevzu edinilmiştir. Türk insanının son asırlarda yaşadığı sosyal, kültürel ve zihni değişimleri, yaşanmış bir iç macera gerçekliğinde ve hassasiyetinde yansıtması, dikkatlerin bu esere yönelmesinde önemli bir etken olmuştur. Türk aydını, **Huzur** romanında, bir aşk macerasının yanında, kültür ve medeniyet mevzularına ait ilgi çekici yaklaşımlar ve kendi fikir ve ruh dünyasında da bir şekilde yaşadığı en temel “insanı” meselelerle karşılaşmıştır. 1948’de ilk defa yayımlandıktan sonra pek fazla ilgi görmeyen bu eser, bilhassa 1970’li yıllardan günümüze kadar dikkatlerin odağı olmuş ve yeni keşfedildiği yolunda değerlendirmeler bile yapılmıştır (Bakınız: Ayvazoğlu, 2000:153-157; Sağlık, 2002: 115). İki yüzyıldan fazla bir süredir medeniyet ve kimlik krizi yaşayan Türk insanı, bu süreci henüz tamamlayamamış olmanın endişesi ve savrulmasıyla, “Ben kimin?” sorusuna sosyolojik anlamda olduğu gibi asıl olarak felsefi anlamda da net bir cevap bulamadığı için bu meselelerin bir iç dünya sahipliğinde ve duyarlılığında yansıdığı **Huzur** romanına ilgi duymaya devam etmektedir.

Genel olarak bakıldığında **Huzur** romanının aslı temalarının başında Mümtaz’la Nuran arasında yaşanan “aşk” ilişkisi gelmektedir. Romanın önemli kırılma noktaları bu ilişki bağlamında şekillenir; Mümtaz’ın nihayetinde harabiyetine bu ilişki sebep olmuş görünür. Gerek çerçeve zamanda yaşananlar gerekse geri dönüşle anlatılanlar aslı figür Mümtaz’ın Nuran’ı kaybetmesi ve bu ilişkinin başlayıp sona ermesi merkezi etrafında vücut bulur. Öyle ise romanın asıl mesajının anlaşılmasında bu ilişkinin izahı ehemmiyet arz etmektedir.

Diğer bir dikkat çeken nokta da, romanın ismi *Huzur* kelimesinin işaretiyle başlayarak eserde devamlı vurgulanan, “hayat”, “ölüm”, “varlık”, gibi insanın temel meseleleri etrafında yaşanan felsefi ve psikolojik huzursuzluklar, itminan arayışlarıdır. Cahit Tanyol’un dediği gibi, eserde insan talihi bir problem olarak sergilenmekte ve insan hayatının anlamı keşfedilmeye çalışılmaktadır (Tanyol, 2002: 54). Mümtaz, aşkla iç içe, hayatının her döneminde bu temalarla yaşar. Onun aşk duygusunun hemen arka planında bir anlamlandırma çabası, metafizik bir ufuk açma ve bir onay alma endişesi çok dikkat çekici bir muhteva özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Mümtaz’ın mutluluklarının, üzüntülerinin ve huzursuzluklarının kaynağı gibi görünen Nuran’a olan aşkı ve tutku-

suyla bu temel felsefî ve metafizik meseleleri fark edip, asıl huzursuzluk kaynağını tespit etmeye çalışmak önemlidir. **Huzur**'da yüceltilen bir kavram olan aşkla, zihinsel ve psikolojik gerçeklik veya arka plan şeklinde devamlı karşımıza çıkan ve romanın en önemli muhteva özelliklerinden biri olarak görülen iç huzursuzluk ve bunun doğurduğu felsefi-metafizik arayışları değerlendirme gayretleri, yapılabilecek anlamlı çalışmalar olsa gerektir. Biz de yazımızda, Mümtaz'ın aşk macerasıyla felsefi-metafizik "dert"lerinin ilişkisini; aşk, hayat, ölüm sarmalında anlamaya ve bu arayışları anlamlandırmaya çalışacağız.

Bu yapılırken, her biri ayrı bir hassasiyeti yansıtan ve bilhassa Mümtaz'ın ruh ve fikir dünyasındaki arayışların, bunalımların ip uçlarını veren önemli noktalar, eserin kurgusunu esas alan alıntılarla sergilenerek anlatma kronolojisine göre safha safha takip edilmeye çalışılacaktır. Çünkü roman boyunca çeşitli vesilelerle ortaya konan bu temel meseleler Mümtaz'ın hayatının her kademesinde ağırlığını hissettirmiştir. Ayrıca hemen, böyle bir edebî eser için bu tip çalışmaların her zaman yoruma, hatta kurgulara (spekülasyona) açık bir boyut taşıyabileceğini belirtelim. Çünkü, romanın itibârî bir âlemi yansıttığını unutmamak kaydıyla da olsa, ele alınan muhtevanın ağırlığının insanın iç dünyasına ait ruhî, felsefî ve metafizik meseleler olması dolayısıyla, soyut değerlendirmelerin yapılması kaçınılmazdır. Önemli olan, yanlış tevellere girmeden metnin işaret ettiği anlamın tutarlı bir şekilde okunabilmesidir.

Mümtaz'ın iç dünyasında ölüm düşüncesi ve tesirleri ilk olarak İhsan'ın hastalığının zatürree olduğunu öğrendiği zamanki duyguları anlatılırken verilir:

“Doktorun ağzından zatürrei kelimesini duyduğu andan itibaren, garip bir teheyyüç içinde yaşıyordu.

Mümtaz, bu psikolojiyi ömründe ilk defa olarak tanımıyordu. Onun iç benliğini, o sular altında uyuyan, fakat herşeyi idare eden kesif tabakayı, biraz da bu korku yapardı. İhsan, daha o çocukken içinde çöreklenen bu yılanı, kökü kalbinde ağacı, ondan sökebilmek için çok uğraşmıştı.”(H: 25).¹

Mümtaz'ın iç benliğini yapan bu korku, o daha çocukken, S'den göç etmek zorunda kaldıkları akşam yola çıkmadan önce yere serilen bir örtü üzerinde bir şeyler yiyecekleri sırada, babasının vurulup gözleri önünde can vermesi, yine gözleri önünde ve annesinin çığlıkları arasında alelacele bahçeye defnedilerek oradan adeta kaçmak zorunda bırakılmalarıyla oluşmuştur. Bu sahneler Mümtaz'ın hiç unutmayacağı sahnelerdir(H: 26).

¹ Bu çalışmada, **Huzur** romanının 1982 Dergâh Yayınevi baskısı esas alınmıştır ve kaynak gösterimleri (H: 25) örneğinde olduğu gibi yapılmıştır.

Bu göç esnasında geceyi handa geçirirlerken, yanlarına yatan on sekiz yirmi yaşlarında bir kızın uykuda ona sarılması ve “*bir akşam evvel ilk tecrübesini yaptığı ölümden başka türlü ölmeye hazır*”, “*o zamana kadar tatmadığı bir duygu*”yu, hazzı tatması, bu duygunun baygınlığı içinde geçtiği uykuda ise bir gece evvel rüyasında, petrol lambasını yakarken gördüğü babasını tekrar görmesi, acıyla uyanması ve, “*O zaman içindeki acı, kucağında yattığı genç vücuttan bütün uzviyetini kaplayan hazla birleşiyor, garip, çift manalı ve vücutlu birşey oluyordu.*”(H: 31) şeklinde anlatılanlar, ölüm gerçeğiyle haz arsında yaşanan yas-melânkoliyi (ambivalansları) yansıtmaktadır.

Yine arabada giderlerken, “*Birden bire babasını olduğu gibi karşısında gördü ve bu hayal ona bir daha onu görmeyeceğini, sonuna kadar onun varlığından uzak kalacağını, bir insanı bir daha görmemenin sesini, bir daha işitmemenin, bir daha hayatına girmemenin keskin ve yenilmez acısıyla ona hatırlattı.*”(H: 32) ifadeleri ölüm gerçeğinin Mümtaz’ın iç dünyasına nasıl kazındığının bir başka belirtisidir.

Ayrıca, A’ya geldikten sonra hasta annesinin başında kâh okuyarak kâh düşünerek geçirdiği vakitler. Ve sonra annesinin de gözleri önünde ölümü ve bunun için: “*Mümtaz’ın hafızası bu son anı olduğu gibi tespit etmişti.*”(H: 41) ifadesi. Annesinin defnedilişi esnasında hissettikleri (H: 41). Ve annesini de orada bırakarak İstanbul’a yalnız başına gidişi.

Burada yazar, daha çocukluk hassasiyeti ve masumiyeti içinde olduğu yıllarda, ölümü çok trajik ve dramatik, “*içe çöreklenen bir yılan*” gibi; cinselliği psiko-cinsel travmalar ve dayanılmaz hazların keşfi olan bir tecrübe olarak Mümtaz’a yaşatmış, şuur altına ve zihinsel arka plana bunların mekanizmasını kurmuştur. Bunlardan sonra Mümtaz’ın yaşadıkları bu zıt kutuplu mekanizmanın işleyişi gibidir.

Kıracıyı görmek için dışarı çıktığında, Beyazıt’ta gezerken güvercinlere yem dağıtır. İçinde bir ses çocukluğunda olduğu gibi Allah’tan bir şey istemesini söyler: “*Fakat Mümtaz artık gündelik işleriyle içindeki tanrı düşüncesini karıştırmak istemiyordu. O, insanda yıpranmamış, sağlam, her türlü tecrübeden uzak, yalnız hayata dayanmak için kuvvet veren bir menba gibi durmalydı.*”(H: 50). “Hayata dayanmak için kuvvet veren bir menba” olarak Allah’ı görme; bir sığınma ihtiyacı. Yolda, Nuran’ı kaybetmiş olmanın hüznü ve karışık düşüncelerle yürürken fenalaşır. Bir an “*Acaba son bu mu?*” diye düşünür:

“*Son... Kurtuluş... her şeyin bitmesi ve perdenin inmesi. O büyük ve ferahlatıcı boşanma. Bütün kafasındakilere, hepsine birden ‘paydos!’ demek ve kapıları, açmak ve yol vermek, son zerresine kadar her hatırayı, her hayali, her tasavvuru kovmak ve herhangi bir nesne, cansız ve şuur-*

suz mevcut olmak, bu güneş altında parlak bir yılan sırtı gibi, bir ucu dikilen sokağa, güneşin yer yer bir cüzzam gibi kemirdiği duvarlara, evlere katılmak, varlığın çemberinden çıkmak, bütün tenakuzlarından kurtulmak...”(H: 76-77).

Burada ölüm, hayatın ıstıraplarından kaçarak sığınılmak istenen “Nirvanaya erme” misali bir hâl olarak vehmedilmektedir. Devamında, yine Mümtaz’ın bir iç konuşması şeklinde algılanabilecek ifadelerde de asıl odak ölüm, hayat, varlık, insan... gibi kavramlar etrafında oluşmuştur. Kiracıya uğramış, onun da savaş çıkacak endişesiyle mal toplamaya çalıştığını görmüştür. Savaşı ve sebep olacağı ölümü, ondan hareketle, varlığı ve bu varlık içindeki insanın yerini düşünür. İnsan, varlığın büyük nehrinden ayrılmış, her türlü arızanın, başta kendisi olmak arzusunun kurbanı olmuştur. İnsan, şuurla var olmanın bedelini ödemektedir. Her şeyi bırakıp sonsuzluğa karışacağı, “*aklın bittiği yerde parlayan büyük incinin kendisi oldum; ondan bir zerre değil kendisi*” oldum diyeceği yerde, “*madem ki düşünüyorum. O halde varım, madem ki duyuyorum, o halde varım, madem ki harbediyorum, o halde varım, madem ki ıztırap çekiyorum o halde varım! Seflim varım, budalayım varım! varım, varım!*”(H: 82-83) der. Bir insan olarak var olmanın bedelinin insanın talihine yansıdığına işaret eden ve panteist izler taşıyan bu düşünceler Mümtaz’ın zihinsel salınımlarının asıl gidiş geliş noktalarını göstermektedir.

Mümtaz, bu düşüncelerle yürüdüğü Eminönü’nde Muazzez ve Nuran’ın halasının kızı İclâl’e rastlar. Çok sevdiği Nuran’dan yeni ayrılmıştır, İhsan evde hastadır ve kafasında bin bir çeşit endişe ve hayal vardır. Bunlarla birlikte, yazar anlatıcı tarafından anlatılan ve Mümtaz’ın bilhassa Muazzez’le ilgili duygularını yansıtan ifadeler, ondaki her an kabarmaya hazır ve “obje” farkı pek gözetmeyen cinsel iştihayı ve ilgiyi göstermektedir. Halbuki Nuran’ı hâlâ sevmektedir.

Geri dönüşle, bir sene evvele gidilip, Mümtaz’la Nuran’ın ilk tanışmalarının anlatılmasıyla başlayan “NURAN” bölümünün ilk cümlesi, “*Bu, dünyanın en basit, âdeta bir cebir muâdelesini hatırlatacak kadar basit bir aşk hikâyesidir.*”(H: 88) şeklindedir.

Mümtaz’ın, Nuran’la ilgili ilk duygularını yansıtan ifadeler, onun cinsel ve tensel (sensüel) bir bakışa ve âdeta tatmin edilmemiş hazlara ve bunların da tesirleriyle oluşan bir muhayyileye sahip olduğunu gösterir. İlk duyumların bu kadar tensel olması dikkat çekicidir.

İlk karşılaştıkları Ada vapurunda Nuran’ın bakışı, “*Yüzünü çok lezzetli bir meyveye benzeten bir gülümseme içinde*”(H: 96) ifadeleriyle anlatılırken Mümtaz’ın, “*Nuran’ın sessiz gülüşünün kendisine uzaktan gösterdiği altın meyveye doğru içinden bir şey*”e kaydığı söylenir. Bu gülüş

ve bakış Mümtaz'da estetik-cinsel zevk karşımı tahayyüller oluşturur: *"Bu, çok sevdiği şairin dediği gibi, insana aydınlıktan ve arzudan biçilmiş libaslar giydiren bir bakıştı. Altın bir tepside veya kadife bir yastıkta bir galibe uzatılan o eski kale anahtarları gibi, genç kadın bütün hüviyetini bu bakış ve tebessümle kendisine uzatıyor, hediye ediyordu."*(H: 98-99). Ve yine, *"...Nuran'ın tebessümü, başının üstüne bir mevsim gibi toplanmış, kumral saçları onu hayatın siyasetten, çekişmeden başka, onların çok üstünde, daha çok güzel ve daha iyiliğe götürücü ufukları olduğuna, saadetin bazen insana bir metre kadar yaklaşabileceğine, dünyanın zannedildiğinden çok iyi kurulduğuna inanıyordu."*(H: 104) ifadeleri Mümtaz'ın hayatı algılayışındaki ve zevk penceresindeki kadın ve aşka dayalı bakışı yansıtmaktadır.

Sabih'in gözlerinin, Ada'da yürürken, bir evin verandasındaki sezlonga uzanan kız irisinin kasığına kadar açık kalçasında kaldığı yolundaki anlatımların ve Nuran'ın boşandığı kocası Fahir'in metresi olan Emma ile ilgili, *"sağlam vucud"*, *"erkek kudretlerine meydan okuyan geniş göğüs"*, *"bir zamanlar kendisini [Fahir'i] hazdan, ... çıldırtan bütün bu birinci sınıf zevk makinesi"* gibi tavsiflerin, yazar anlatıcıya ait anlatımlar olduğunu ifadeyle birlikte dikkat çekici bir görsel (vizüel) ve tensel (sensüel) duyuş tarzını yansıttığını belirtmek gerekir.

Mümtaz'ın, Nuran'la birlikte olmaya başlamasından sonra ona karşı duyguları anlatılırken de yine bedenî zevklerin ağırlığı hissedilir. Fakat, sadece ilk zamanlar çevrenin muhtemel yadırgamalarının Nuran'da oluşan korkuları dışında, hiçbir ahlakî ve dinî meşrûiyet endişesinin hissedilmediği bu beraberlik bilhassa Mümtaz cephesinden bir haz ve aşk tecrübesiyle birlikte, onları aşan, zaman zaman uzvîliğin ve zamanın sınırlarını zorlayan, *"saadet hakikati"* arayışları şeklinde hissedilir. Mümtaz, sanki uzvî zevklerin sevinçleriyle ruh saadetini Nuran'ın aşkında bulmuştur. İkinci defa vapurda karşılaştıklarında, *"Bir ışık bu kül rengi boşluktan, ikisinin de tanımadıkları bir takım hazların müjdecisi gibi onlara doğru uzan[ır]. Genç kadının, yüzünde, ellerinde âdetâ sevinçle gezin[ir]"*(H: 131). Mümtaz, Nuran'ın gülüşünü *"çok mucizeli"* bulur ve bu mucizeyi sonuna kadar tatmak ister:

"Bu olgun, zarif güzel kadında, güneşin öz bahçesi imiş gibi baştan başa aydınlık ve füsün olan bir taraf vardı, o zamana kadar tanımadığı, kendisinde eksik sandığı bir taraf, sadece meşguldü, onun varlığı ile dolup boşalmağa hazırlanıyordu. Her düşünce serin bir uyanış durumunda değişiyor, uzviyetin derinliklerinden gelen küçük ve esrarlı dalgalar, unutulmuş hayat şarkılarını tekrarlıyordu."(H: 133).

Boğazda, Nuran'la İclâl'i kayıkla gezdirirken Nuran'ın güzelliğine, saçlarına dalmıştır. Bu saçların gecesine yüzünü gömmek arzusuyla da-

marlarının tutuştuğunu hisseder(H: 146). Fakat hayat, ölüm, saadet her nasılsa mevzu olmuştur. Mümtaz, ümitsizliği hayatımızdaki ölümün kıs-kacı olarak görür. Ne yapılsa ölümden kurtulmak mümkün değildir. Ölüm korkusunu hisseder. Bununla birlikte o an mesuttur ve saadeti içinde bir şeyler yapmak ister. Bu arada, IV. Murat'ın gözdesi için yaptırdığı köşkü gezerlerken, bir aynanın önünde, aniden öpüşmüşler ve ikisi de bu anlık vuslatın hayreti, heyecanı içine düşmüşlerdir. Bu olay, yeni aşıkların küçük bir kaçamakları gibi görünmekle birlikte, Mümtaz'daki alt şuurun psiko-cinsel bir çeşni olarak da değerlendirilebilir.

Nuran'ın, İstinye'deki eve ilk gelişi ve ilk defa baş başa geçirilen vuslat anları ile ilgili anlatılanlar, konuşulanlar Mümtaz'ın his ve fikir dünyasına, uzvî ve ruhî arayışlarına ait en dikkat çekici ipuçlarını barındırır. Sanki, ezelfî susuzluğu giderecek membaa, en büyük sızıyı dindirecek iksire Mümtaz bu anlarda yaklaşıyor gibi bir tahayyül ve itminan içindedir. Daha, Nuran'ı beklerkenki duygularını anlatan şu cümleler, uzvî hazların heyecanı ile birlikte hemen arka plandaki aslı hassasiyete aksettirir:

“Ekseriya içimizde varlığından bile şüphe etmediğimiz o gizli ve yaratılışın sırrını taşıyan kurtlar birdenbire uyanmışlardı. Mümtaz, oluşun bu zerresi, şimdi kendisini kâinat kadar geniş, sonsuz buluyordu. Nuran'ın varlığı ile kendi varlığını bulmuştu.” (H: 157). *“Yarın... Bu acayip ve sihirli bir kapıydı. Birdenbire yirmi yedi yaşına açılan bir kapı ki bu gece eğişinde yatıyordu. Bu kadar telaşlı olmasına hiç de şaşılmazdı. Çünkü bu kapının arkasında Nuran vardı. Onun bilmediği cazibeleri ve bildiği cazibeleri, yumuşak sesi, dost gülüşü, istediği zaman insanın içine arzusunun cinayet kadar kırmızı, ateş kadar yakıcı ve sonra garip şey, eski camilerdeki o renkli camlardan, hafız sesleri ile beraber dökülen ışık kadar ruha ait şeylerle dolu iksirini akıtan bakışları vardı.”*(H: 159).

Bir sevgilinin ateş kadar yakıcı bakışlarının, eski camilerdeki renkli camlardan hafız sesleri ile beraber dökülen ışık kadar ruha ait şeylerle dolu olduğu hissi, ruhun tatmin arayışlarının aslı istikametlerini ledünnî bir ufka yöneltmek zorunda kaldığını duyurur sanki. Zevkin, hazzın doruğuna çıkıldığında ebediyet arzusu, endişesi.²

² Burada, Mehmet Kaplan'ın naklettiği Tanpınar'la ilgili şu anekdot hatıra gelmektedir. İhsan Örcü, Kaplan'a anlattığına göre, Tanpınar'ı, bir ramazan gecesi Sultan Ahmet Camii'nin pencerelerinden, başkaları tarafından tanınmaktan sakınarak içeri bakıp ağlarken görmüştür.(Mehmet Kaplan, **Tanpınar'ın Şiir Dünyası**, İstanbul: Dergâh yay.1983, s.16.)

Mümtaz ilk buluşmada, “uzviyetin seçtiği erkeğe bütün özünü teslim eden, her sırrını, imkânını ona açan” kadınla “hiç tanımadığı lezzetleri” tatmış, “uzviyet denilen cihazın ruhla elele yaptığı o ahenkli miraçla bilmediği göklere” yükselmiştir.

“Bütün bu iyi, güzel, sade şeyler, bu yumuşak ten örgüsü, kendisinde gizli bir yığın şeyi ilk yaratılışın sırlarından çağıran bu derin nefesler ve kendi uzviyeti, bütün varlığında ona doğru bilinmez karanlıklardan kopup gelen, şimdi şefkat, şimdi okşama, şimdi ölümün başka çeşidi bir baygınlık ve sonra tekrar dirilmenin, tekrar güneşin dünyasına dönmenin haz ve sevinci olan şeyler, hülâsa bir güneşin mihrabında kendi kendisine ibadete benzeyen bu ürpermeler, bu tükenişler acaba nerelerde, hangi derinliklerde hazırlanmıştı! Bu derinden kavuşmalar ve bırakınca duyulan hasret tek başına bir ömre sığmazdı. Bu ancak derin ve karanlık zamanda biz bilmeden, mevcut olmadan evvel hazırlanmış şeylerin neticesi olabilirdi. Tek başına tabiat bu yakınlığa varamazdı. Bir insan kendi içinde bir başka insanı bu kadar kuvvetle bulabilmek için sade tesadüfler kâfi değildi.”(H: 170).

Bunlar, uzvî hazların baskınlığı ile beraber belki daha ziyade bir insan olarak kendi macerasını anlama ve anlamlandırma endişelerini de barındıran ifadelerdir. Materyalist anlayışla insanın izah edilemeyeceğini derk ederek onun uzvî, hissî ve ruhî terkiibini izahta, metafizik; en azından tabiatın ve tesadüflerin fevkinde, bir serüvene bir talihe bağlanma ihtiyacıdır.³

Mümtaz’daki uzvî açıklık ve hassasiyet görsel (vizüel) dikkatle devam etmektedir: *“Onu bir kıt’a gibi yavaş yavaş keşfediyor ve ettikçe hayranlığı ve bu tapınma hissi değişiyordu. ...eski kimonosunun içinde, onun aralıklarından genç kadının tenini, vücudunun çok plastik şekillerini görmek, onu karşısında şu veya bu vaziyette bir aydınlık külçesi halinde seyretmek, o kadar yavaş ve tatlı bir sarhoşluktu ki...”*(H:171). *“...Renkli ucuz kumaştan mavi ince yazlığı içinde kendisine ‘ben son haddimdeyim, bütün imkânlarım budur’ der gibiydi.”*(H: 174). Mümtaz’ın duyuşunu

³ Ahmet Hamdi Tanpınar, 1941 yılında yayımlanan “Aşk ve Ölüm” yazısında konuyla ilgili olarak şunları ifade etmiştir: “Nasıl severiz? Filozoflar ve fizyoloji bilimlari bu muammayı halletmeye istedikleri kadar çalışsınlar; bizim için esas olan, hilkatin bu mevhibesini, bu büyük ve cömert kudreti kanımızda taşımamızdır. İhtimal ki o alelâde bir tesadüfün derinleşmesi, etrafa kök budak salmasıdır; ihtimal ki çocukların zıpzıp oyununa benzeyen diğer tesadüflerden çok başka türüdür. Ve arkasında irsiyetin, cinsin, bin türlü bilinmez, çetrefil muayyenleri saklıdır ve biz dinlerken ürperdiğimiz bir seste veya dalgın bir hayranlıkla temasına koyulduğumuz bir çehrede tanımadığımız bütün bir cedler silsilesinin, asırlarca süren bir irsiyet istifasının güzellik, hasret ve rüyasını tatmin ederiz. Bunun gibi o, şüphesiz tabiatla mevcut hayat ve yenileşme iradesinin gizli bir tuzağı da olabilir...” (**Yaşadığım Gibi**, “Aşk ve Ölüm”, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1996, s.135)

yansıtan bu ifadeler, estetik ve plastik dikkatlerle hassas bir muhayyilenin “güzel”i arayışlarıdır. O güzel ve onun vuslatı ki, meydana getirdiği esrime ve “*tapınma hissi*”, Mümtaz’ı ahenkli “*miraçlar*”la bilinmeyen göklere çıkarmıştır. Bu, tedirgin bir muhayyilenin, uzvî duyuşların uç noktasında metafiziğin, ebediyetin kapılarına dayanmasıdır.

Aynı muhayyile, Seyit Nuh’un Nühüft bestesini dinlerken bir sonsuzluk iştiyakı, güneşe, aydınlatıcı ve yakıcı şeylere doğru bir kanatlanma duyar. Dede Efendi’nin Acemaşiran Yürük Semaisini dinlerken de, bir yığın ölümden sonra, sanki yüz binlerce ruhun Arafta bekleştğini, burada bir sırrın konuştuğunu hisseder. Ve dışarıda olan Allah veya sevgiliye doğru yükselmek isteğiyle, “*Nerede olursan ol, bulunduğun yer cennetimizdir.*”(H: 180-181) der. Huzur romanındaki musiki ile ilgili tarafın ayrı bir dikkatin konusu olduğunu işaretle, burada musikinin, aslî hassasiyetleri açığa çıkararak, insana saadet kapıları arattığı, kurtuluş güneşine yaklaşma zarureti hissettirdiği fark edilmektedir.

Bu arada, Mümtaz’ın Nuran’la beraberliği üzerinde durularak, bu beraberliğinin verdiği coşkunluğu, hazzı hiçbir hikmetin ve hiçbir denenmiş hakikatin veremeyeceği söylenir. Ne bir zamanlar elinden düşürmediği belirtilen Ahdi Atik’de, ne sevdiği filozoflarda ve ne de velilerde kendi coşkunluğunu karşılayacak bir şey yoktur. Onlar kadının, nefsin ve şehvetin tehlikelerinden bahsederler. Hâlbuki, Nuran’la beraberliği büsbütün ayrı şeylerdir ve Nuran ona göre hayatın öz kaynağı ve bütün gerçeklerin annesidir. Her zaman ona aç görünür, düşüncesi ondan bir lahza ayrılmaz ve ona gömüldükçe tamamlığına erer(H: 197). Burada Mumtaz’ın, Nuran’la beraberliğinin verdiği coşkunluğun, Ahdi Atik, filozoflar ve velilerle kıyaslanması önemli ve dikkat çekicidir. Yine bir kadınla beraberlik ve ona duyulan aşk, felsefî, metafizik bağlama çekilerek idrak edilmeye çalışılmış. Fakat bu zikredilen felsefî ve dinî unsurlar Mümtaz açısından bir coşkunluk kaynağı olamamış, Mümtaz onlarda kendisi için bir saadet ufku görememiştir. Buna karşılık, Nuran’ın tebessümü, Mümtaz’ın uzviyetinin her tarafında açan bahçelerdir:

“Sonsuz gül bahçeleri ki genç adamı çok defa yattığı yatağı, eli değdiği eşyayı, kendi damarında akan kanı koklamak isteyecek kadar hazla çıldırtırlardı. Bu bir Tanrının ziyaretini kabul etmiş cansız şeylerin, bu ziyaretin hatırasıyla canlanması, yaşaması, kısa fakat çok dalgın aydınlıklarda maziye, hali, istikbali ve etrafını idrak etmesiydi... Hakikatte Nuran’ın aşkı Mümtaz için bir nevi dindi. Mümtaz bu dinin tek âbidi, mabedin en mukaddes yerini bekleyen ve ocağı daima uyanık tutan baş rahibi, büyük mâbûdenin sırrın yerini bulması için insanlar içinden seçtiği fani idi.”(H: 199-200).

Bu değerlendirmelerde, bedenî hazların sarhoşluğunun etkileri olmakla birlikte, insanın saadet ve ebediyet arzularının, “hümanistçe” cevaplanma ve tatmini çabaları sezilmektedir. Burada, yukarıda değinildiği gibi, “*madem ki düşünüyorum o halde varım*” deyip, “ben”likten (enaniyetten) vazgeçmeyen, dolayısıyla da başına geleceklerin, endişelerinin ve korkularının sorumlusu olan bir tavır vardır. Mevcut metafizik ve mistik tecrübelerden istifade edemeyerek, arzuların kasırgasına tutulan, fakat fizikle yetinemeyen ruhun, kendi metafiziğine, tabir caizse mistisizmine ulaşma çabası vardır. Büyük veya küçük “*mâbûde*”sini ve “*sırrı*” arayan kendi başına bir ruh.

Bir başka şey, burada Ahdi Atik, filozoflar ve veliler zikredilmekle beraber, Kur’an’a, veya Tasavvufi bir kavrama değinilmemesi, sadece “*veliler*” gibi belirtisiz bir ismin geçmesi, Mümtaz’daki zihinsel arka planla birlikte, devrin psiko-sosyal ve siyasal durumunu da hatıra getirmektedir. Sanki Mümtaz ve diğerleri bütün roman boyunca hep o kültürel, sosyal ve siyasal hâlin (konjonktürün) etkisinde yaşarlar ve konuşurlar. Baştan beri anlatılmaya çalışıldığı gibi, roman hep ilgili temalar etrafında dönmekle birlikte, bütün zorlanmalara rağmen her nedense, Ahdi Atik’in bile elden düşmediği söylenmekte, fakat Kur’an veya ona bağlı “bilgi”den ve tefekkürlerden pek söz edilmemektedir. Hâlbuki bu bilgiler, Mümtaz’ın mensubu olduğu milletin ontolojik anlamlandırma esaslarını oluşturmakta ve “dert”in şifası bağlamında haberler, önermeler sunduğu bildirilmektedir. Fakat, sanki zihnî veya devrin şartlarıyla oluşan (konjonktürel) duvar onu engellemektedir. Bu konu, aslında Huzur’daki dikkat çekici hususlardan biridir.

Mümtaz’daki aşk-ölüm sarmalını veren anlatımlardan bir kısmı Nuran’la beraber Üsküdar’ı gezdikleri sırada sunulur. Üsküdar’ın bakımsızlığı, halkının fakirliği ve tarihî çehresi, geçmiş. Ölüm fikrinin tasalluttandan kurtulamaması... Aştaki çılgınlıkları da buradan gelir... “*Ta çocukluğundan beri rüyalarını kuran zemberek bu sabit fikir değil miydi. Hatta Nuran’la olan sevgisinde genç kadının güzelliğine, yaşayış kudretine biraz da hayatın zaferi gibi bakmamış mıydı? Onu kolları arasında tuttuğu zaman, arka tarafında başının ucunda bekleyen ifrite, ölüme, seni yenmek üzereyim, seni yendim, işte silâhım ve zırhım, demiyor muydu?*”(H: 207). Fakat Mümtaz, hiçbir zaman çocukluğundan beri rüyalarının zembereğini kuran o ifriti yenemeyecek veya o ifritle barışamayacaktır. Kendisini mesut ve mest eden güzellikleri sunan hayatın hangi köşesine kaçarsa kaçsın o ifritten kurtulamayacaktır.

Bir akşam Boğaz’da yaptıkları bir mehtap sefasında, Mümtaz’ın iç dünyasıyla fazla meşguliyeti ve daldığı düşünceler yüzünden Nuran ona, bugünü niçin yaşamadığını, neden ya mazide ya da istikbalde olduğunu sorar. Mümtaz da, bu anı yaşadığını, fakat kendisiyle tecrübesiz ve bek-

lenmedik beraberliklerinin kendisini şaşırttığını, bütün düşünce dünyasını onun kuşattığını, onun vücudunun kendi düşüncesinin evi olduğunu söyler. Kâinat, Mümtaz için, Nuran'ın insanı çıldırtan maddesi arasından değişerek görünmektedir... Mehtap onları çok etkilemiştir. Mümtaz bu manzarayı ayın Ferahfezâ Peşrevi olarak yorumlar ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

-- *Hatta neredeyse Neşâtî'nin beytinin dünyasına gireceğiz.*

Ettik o kadar ref-i taayyün ki Neşâtî

Âyîne-i-pür tâb-ı tecellâda nihânız!

Nuran gülüyordu:

-- *İyi ama, eşya var, biz varız. Vücûdumuz maddî bir şey değil mi? Yani herkesinki gibi...*

-- *Allah'a bin şükür... Fakat seninki bana herkesinki gibi değil...*

-- *Küfür...*

-- *Küfür veya Allâh'a giden en kısa yol... Unutma ki bu gece tam vahdetivucut içindeyiz..."*

Bu konuşmalardan sonra Mümtaz'ın iç dünyası ile ilgili olarak şunlar anlatılır: “Mümtaz, aşklarının Allâh'a veya başka bir yere giden en kısa yol olduğundan şüpheliydi. Aşka hayattaki büyük ve yapıcı yerini vermekle beraber, onun ancak tek başına bir his olduğunu, bütün insanı idare edemeyeceğini biliyordu.”(H: 217-221).

Burada olduğu gibi Nuran, aşkıyla, güzelliğiyle Mümtaz'da daha önce yaşamadığı bir kamaşma, bir sarhoşluk meydana getirerek, âdeta onun hayata, dünyaya bakışının temel rengi olmuştur. Sanki, aslı güzelden bir parça ve aslı güzele götürecek bir işarettir. Belki, ezel ve ebet endişesinden yorulan ruhunu dinlendirecek, onu bütünleyecek ve ölüm ifritinden kurtulacağı bir sığınak olarak vehmetmektedir. Fakat Nuran ve aşkının, onu Allah'a veya başka bir şeye götürecek bir yol olduğu konusunda şüphelidir.

Bir başka gün, Koca Mustafa Paşa semtini, Sümbül Sinan'ın, Merkez Efendi'nin türbelerini gezdikleri sırada, onların manevî şahsiyetleri hakkında söyledikleri Nuran'ı biraz şaşırtmıştır. Mümtaz'dan bu meselede, şüphe, hatta istihfaf ve inkâr gibi şeyler beklerken onun başka bir tavırla konuştuğunu görür. Nuran'ın bu hayreti karşısında Mümtaz konuşmasını şöyle sürdürür:

“Bilmem, tam dindar mıyım? Her halde şu dünyaya çok bağlıyım. Fakat ne Allah ile kulun arasına girmek isterim, ne de insan ruhunun bü-

yüklüğünden, imkânlarından şüphe ederim. Kaldı ki bunlar millî hayatın kökleridir. Bak kaç gündür İstanbul'da Üsküdar'da geziyoruz, sen Süleymaniye'de doğmuşsun, ben Aksaray'la Şehzâde arasında küçük bir mahallede doğdum. Hepsinin insanlarını, içinde yaşadıkları şartları biliyoruz. Hepsi bir medeniyet çöküntüsünün yetimleridir. Bu insanlara yeni hayat şekilleri hazırlamadan evvel, onlara hayata tahammül etmek kudretini veren eskilerini bozmak neye yarar. Büyük ihtilâller bunu çok tecrübe etti. Netice olarak insanı çıplak bırakmaktan başka bir şeye yaramadı.”(H: 229-230).

Mümtaz'ın “*manevî vazifelerine inanmış, muayyen bir ruh nizamından geçmiş, nefislerini terbiye etmiş*” insanlar olarak gördüğü bu tarihî ve manevî şahsiyetlere bakışı, bir katılım ve tasdikten ziyade, kendi ifadesinde de görüldüğü gibi, Nuran'ın ifade edilen kanaatine rağmen, tereddütlerle, fakatlarla dolu manevî bir arayışta kalmaktadır. “*İfrit*”in korkusuyla, o şahsiyetlerin etrafında emniyetli bir saadet iklimi tahayyülü; fakat duvarı bir türlü aşamayan ve beride kalan bir bünye. Felsefî ve manevî bir berraklık verilmeden kültürel ve sosyolojik gerekçelere geçilmesi ve yaygın olarak görülebilecek “*Allah'la kulun arasına girilmemesi*” tavrı, zihnî ve ruhî endişelerle beraber yaşadığı dönemi hatıra getiren bir başka husustur.

Daha sonra, romanın hemen hemen bütün önemli figürlerinin de bulunduğu işretli bir musiki meclisinde, yine Dede Efendi'den dinlenen eserlerin terennümleri ile ilgili olarak, “*Sanki Dede bu acayip eserde, mistik tecrübenin bütün mukadder seyrini gözle görünür şekilde vermek istemişti. Bir an için Hak ile Hak olan ruh, kendini ve gayesini geniş zaman ve mekânda arıyor...*”(H: 321) ve devamında, neyin biricik sırrının hasret olduğu söylenerek, “*Niçin ruhî hayatımızın büyük bir kısmını bu hasret yapar? Bir katresi olarak yaratıldığımız ummanı mı arıyoruz? Maddenin sükûnunun peşinde miyiz?...*”(H: 322) şeklindeki sorgular, kıvranmalar yazar anlatıcının naklettiği ve Mümtaz'ınkiyle büyük oranda örtüşen zihnî ve ruhî arka plânda yine o “temel mesele ve endişe”nin hâkimiyetinin devam ettiğini gösterir.

Roman'ın dikkat çekici şahıslarından biri de Suat'tır ve bu sohbette o da vardır. Onun şahsiyetinde de kadınlar ve cinsellik önemli bir yer tutar. O da Nuran'ı sevmiştir, fakat karşılık bulamamıştır. Evli olduğu hâlde başka kadımlarla düşüp kalkmaktadır. *Hasta* bir tip olan Suat'ın burada söylediklerinin ağırlık noktasını, “ölüm, ölümden sonrası, Allah ve iman” gibi konular oluşturur. Konuşmasının bir yerinde şunları söyler: “*Hiç ölümün iğrenç bir şey olduğunu düşündün mü? İğrenç bir çürüme ve kokma!.. İçimizde Allah'a inanan var mı bilmiyorum. Fakat eminim ki hepimiz müphem bir sükûtta bu bahsi kapatmışsınızdır. Çünkü kelimelerle yaşıyoruz! Bir kere olsun Allah'la konuşmak istediniz mi? Ben dindar ol-*

saydım onunla konuşmak onu tecrübe etmek isterdim... Benim için Allah ölmüştür. Ben hürriyetimi tadıyorum. Ben Allah'ı kendimde öldürdüm."(H: 354). Marazî bir mizaca sahip olan Suat'ın da ıstırabının kaynağını büyük oranda bu felsefi-metafizik meseleler oluşturmaktadır. Farkı, bu konuları sanki biraz daha marazî ve kayıtsız bir mizaçla yaşamasıdır. İhsan, Suat çıktıktan sonra, onun çektiği cinsten azapları bütün dünyanın bir asır evvel yaşayıp bitirdiğini, Hegel'in, Nietzsche'nin, Marx'ın gelip geçtiğini, Dostoyevski'nin bu azabı Suat'tan seksen sene evvel çektiğini; kendileri için yeni olanın Anadolu'nun bir köyündeki insanların meseleleri olduğunu ve kendisinin fertle değil cemaatle meşgul olduğunu söyler(H: 363). İhsan'ın bu sözlerine Mümtaz, "*Ama Allah ebedî meselemizdir.*" şeklinde karşılık verir. İhsan'ın cevabında da, felsefi-metafizik dikkat ve endişelerin ağırlığını yansıtan ifadeler vardır: "*İnsan ve talihi de ebedî meselelerdir. Ve birbirine bağlıdır. Ayrıca halli imkânsız meselelerdir. Tabii iman edilmezse...Elbette bütün ahlâkımız ve iç hayatımız Allah fikrine bağlıdır. Bu satranç onsuz oynanmaz.*" (H: 364).

Suat'ın intiharından sonra Nuran'ın onu terk etmesi Mümtaz'ı perişan etmiştir. Mümtaz'ın Nuran'la tanışmasıyla başlayan romanın merkezî vak'ası burada tamamlanmış ve olay örgüsünün en önemli kırılma noktası bu ayrılık üzerine oturtulmuştur. Uzviyete, ruhla el ele verdirerek ahenkli miraçlar yaptıran, Mümtaz'ı tamamlığına erdiren ve âdeta onun için bir din hâline gelen aşk sekteye uğramış, vuslat sona ermiştir. Sevdiği ve birçok hazları paylaştığı bir kadını kaybetmiştir.

İhsan ona, hissîliği bırakıp, Nuran'ın bir tecrübe olarak geride kaldığını kabul etmesini ve düşüncelerinin adamı olmasını tavsiye eder. Fakat o, Nuran'nın aşkını bir tecrübe olarak değil hayatının önemli bir parçası olarak görür. "*Onunla pek az insana nasip olan şeyi, aşkı ve uzviyeti ilâhîleştirilen bir anlaşmayı*" tattığını düşünür. Bu kendi saadetidir ve saadetini feda etmeye razı değildir. Ama hissîliğini kabul eder. Dünyaya, hayata ve hazlarına bağlı, onlara düşkün bir insan. Aşkın ve uzviyetin ilâhîleşmesi ifadesi, aşkınlığa ve ebediyete uzanmak isteyen bir muhayyilenin ürünüdür. Sona erecek güzellikler için bir ebediyet tevehhümü.

Mümtaz, Nuran'ı kaybetmenin verdiği kederle dolaşırken, Şeyh Sinan-ı Erdibilî'nin mezarına oturmuş fakir bir kızcağazın, "*Sizin canınız sıkılıyor, bari dua edin, tecrübelidir.*" sözüne karşılık bu küçük ve hasta çocuğun imanıyla ne kadar üstün olduğunu düşünür. Biraz sonra rastladığı yaşlı Ermeni kadının da, oradaki kiliseye adak adarsa dileğinin kabul olacağına dair itminan içindeki sözleri onun dikkatini çekmiştir(H: 403-405).

Romanın MÜMTAZ bölümünde, Mümtaz'ın, İclâl ve Muazzez'le karşılaştığı ve onlardan Nuran'la kocasının barışarak İzmir'e gidecekleri-

ni öğrendiği zaman çizgisine dönülür. Mümtaz, Eminönü'nden arkadaşlarıyla buluşmak üzere Beyazıt'a doğru çıkmaktadır. Fakat akli hep Suat'ta ve onun bıraktığı mektuptadır. Nuran'dan ayrılması ve Suat'ın ölümüyle, hayal âleminde ve Suat'ın hayaliyle beraber yaşamaktadır. Sanki, zaman zaman, Suat'ın bulunduğu âleme, Suat da ona yaklaşmış, maddenin ötesinde metafiziği zorlayan bir vasatta karşılaşmış gibidirler. Kalabalıkta yürürken, ona sürtünerek geçen birisini Suat'a benzetir. Hatta ona bakıp gülümsemiştir. Bıraktığı mektupta Suat'ın, "*Birdenbire Allah'ı aradım. Ah inansaydım, her şey o kadar kolay ve tabii olurdu ki...*" şeklinde yazdığını hatırlar ve onun niçin Allah'a doğrudan gitmediğini ve bu kadar çapraşık yollardan aradığını düşünür. Bu arada, sırtında yük taşıyan bir hamalı, çıkacak savaşı ve fakir mahallelerde yaşayan insanları da düşünmektedir. Beyazıt'a çıktığında arkadaşlarının henüz gelmediğini görür. Cami avlusunda iki ihtiyar abdest almaktadır. Yahya Kemâl'in dediği gibi, kurulduğu günden beri görülen bu ruh çerçevesinin, millî olan her şeyin güzel ve iyi olduğunu ve devam etmesi gerektiğini düşünür. Sonra, geçen yıl Nuran'la birlikte tespih aldığı adamdan yine iki tespih alır. Fakat, tespihleri Suat'ın birdenbire uzanan ellerinden güçlükle kurtarır. "*Uyanık iken rüya görüyorum.*"(H: 417-418) diye söylenir. Bütün bunlar, bir yakının ölümünün verdiği hassasiyeti yaşayan, yakaladığını sandığı mutluluğu, huzuru elinde tutamayan insanın, ölümü aşma ve ebediyete sarkma, ebedî huzuru hissetme arayışlarıdır denebilir. Fakat, bir türlü o abdest alan ihtiyarların arasına katılamayan, camiye dışardan bakan ve yine o "ruh çerçevesi"ni dışardan seyreden bir insan. Ama bu ruh çerçevesinin mutlaka devam etmesini istemektedir.

Mümtaz, arkadaşlarıyla kahvede otururken, savaştan, getireceği yıkımdan bahsederler. Nuran'ın yarın kendisi ile dargın olarak ayrılacağını hatırlar ve içinde bir hiddet kabarak, "*Neden böyle oldu; niçin herkes bana böyle yükleniyor? Huzurdan bahsediyordu. Peki benim huzurum nerede kaldı? Ben yok muydum? Bu kadar yalnız ne yapacağım?*" şeklinde kendi kendine sorduktan sonra, "*Huzur, iç rahatı...*" diye söylenir. Daha sonra da "*Huzuru Nuran'da değil, içimde aramalıyım. Bu da ancak feragatle olur.*" diye düşünür(H: 426-427). Romanın adını çağrıştıran ve doğrudan doğruya bir iç huzurdan söz ettiği bu ifadelerle Mümtaz asıl meselesini ortaya koymaktadır. Kendisi, huzurun insanın dışında, aşkın ve uzvî zevklerin zirvesini yaşadığını düşündüğü Nuran'la beraberliğinden ziyade kendi iç âleminde bulacağını itiraf etmektedir. Bu da zevkin zirvesini yaşayarak, nimetler içine gark olarak değil feragatle ulaşılabilecek bir şeydir. Mistik disiplinlerin prensiplerini hatırlatan bu feragat meselesini daha fazla açmamıştır.

İhsan'ın hastalığı romanda, insanın en önemli varlığı olan hayata arız olmuş ve onun zıddı ölümü hatırlatan gerçeklik olarak yer almaktadır.

Hastalık, Mümtaz için, verdiği sıkıntıların dışında, zaten kat'î bir sona doğru gitmekte olan hayata musallat olmuş ilave bir korkutucu (münzir) gibidir. Hastada ve etrafında saltanatını kurarak, onu yavaş yavaş hayatın kenarına çekmiş, tanınmaz hâle getirmiştir. Orada zaman başka türüdür ve hastanın başında işleyen saat da başka bir zamanı işlemektedir: “*İnsanın dışında denilebilecek bir zamanla, insan ömrünün zamanı arasında bir zamanı, yolun yarısına gelmiş bir oluşun, biraz sonra tek bir sıçrayışta kendisini tamamlayacak korkunç bir istihalenin zamanını sayıyordu. Bu mücerret hareketin değilse bile insandan boşalmağa çalışsan, ölüme doğru giden bir değişmenin zamanı idi.*”(H: 430).

Mümtaz, İhsan'ın başında bu duygular içinde iken bile çok mühim bir tarafının yalnız Nuran'ı düşündüğünü, bencilliğinin mahcupluğu içinde anlar. Halbuki o yarın İzmir'e gidecektir ve bu küçük evdeki korkuyu, telâşı bilemezdi. Mümtaz ise doktor çağırmaya gitmelidir. Çıkarken, İhsan'ın eşyalarını görerek, “*Şu dünyada etrafımızdaki şeylere ne kadar sahip olabiliyoruz.*”(H: 434) diye düşünür. Bu ev ve içindeki eşyalar bugün onundur. Fakat yarın ona bir şey olacak olsa hepsi onun olmaktan çıkacaktır. Dönüşünde de eşyaları, aynı vaziyette, aynı kayıtsız sağlamlıkta ve insandan ayrılmaya fırsat bekler gibi bir hâlde tevehhüm edecektir(H: 457). İnsanın fâniliği ve benim diyerek benimsenen, alışılan eşyaya sahipliğinin ne kadar esassız olduğunun hissedilmesi.

Mümtaz'la doktorun gelirlerken konuştukları da bir yönüyle metafizik meselelerdir. Eve yaklaştıkları sırada ihtiyar bir meczubun söylediği,

Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen,

Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen! beyti için, “*Sanki onları bir gerçekle baş başa bırakıp kendisi ortadan çekilmişti; ve bu gerçek onların azabı olan gerçektir. Sade onların mı? Uzak ve yakın bütün dünyanın. Bu gerçek bütün gece, daha evvelki geceler, içinde dolaştıkları, ağından bir türlü çıkamadıkları karışık ve karanlık dehlizin içinde ilk yol gösterici işaret.*”(H: 456) şeklinde yapılan değerlendirmeler, Mümtaz'ın iç dünyasının aslı meselesiyle birlikte romanın asıl mihverini de ortaya koymaktadır. Aynı şekilde, “*Şark, dedi. canım Şark. Dışarıdan miskin, budala, çaresiz, fakir... Fakat içinden hiç aldanmamağa karar vermiş... Bir medeniyet için bundan daha güzel ne olabilir? İnsanları içlerinden tatmin etmeği ne zaman öğreneceğiz? Ne zaman bu “hoşça bak zatına”nın manasını anlayacaklar?*”(H: 457) ifadeleri kendini anlamada ve anlamlandırmada ruha bir serinlik verecek işarete ne kadar muhtaç olduğuna ve “Şark”ın gönül ve ruha ufuk açmadaki zenginliğine dair bir itiraftır.

Fakat Mümtaz, bir türlü bu ufkun aydınlığına kavuşamaz. Kendi mevcudiyetini varoluşun küçük bir çizgisi olarak görmektedir. Gelecek onda en büyük endişe kaynağı olarak devam etmekte ve ebediyet, zihnin zaman zaman derinlere uzattığı müphem bir ışık olmaktan öteye geçmemektedir. Hatta sadece bilinmeze doğru uzviyetinde bir lahza kayan taraf olmaktadır. Ebediyet, müphem bir ışık olmaktan öteye geçemezken, şu an içinde bulunduğu ev ve eşyalar, ilaç, ter ve hastalık dolu kokusuyla hasta odası, odadaki ıstırap gerçekliği oluşturmaktadır. Ayrıca “*içinde bir bıçak gibi çalışan*” Nuran ve onunla ilgili hatıralar... Muhtemel savaş öncesinde dünyanın gidişatıyla ilgili duydukları... Şimendifer düdüklüleri, ayrılık şarkıları... hepsi içinde bıçak gibi çalışmaktadır. Bunun için de ebediyet değil, ister istemez bu akşam, ağırlığını sırtında hissettiği bir dünya evinde olduğunu düşünür (H: 457-459). Felsefi, metafizik endişelerle birlikte, içinde bulunduğu hayatın, dünyanın gerçeklerine de lakayt kalamayan, hatta onlara sıkı sıkıya bağlı, dünya ile metafizik endişeler arasında bir denge kuramayan acziyet ve endişe içindeki insanın iç dünyası.

Mümtaz, doktorun yazdığı ilaçları almak için sokağa çıktığında tuhaf bir şuur değişikliği içindedir. Hiç duymadığı bir hafiflik hisseder ve sanki ağırlık kanununun dışındadır. Kanatları olsa uçabileceğini sanır. Nuran'ın bu sabah gidecek olması hakikatine şimdi uzaktan, kendiyile alakasız şeyler gibi bakmaktadır ve sanki hepsini ölümün ötesinden görmektedir. Hatta, “*Yoksa yaşamıyor muyum? Yoksa dünyadan ayrıldım mı? Belki de dünya beni bıraktı. Niçin olmasın?...*” gibi hisler içindedir. Fakat, böyle bir haletiruhiye içinde iken bile, sabahın erken saatlerinde bir sokağın gerçekleri arasında, bir kadının pencereyi açıp, yarı çıplak vücudu ile geceye karşı gerinmesini ve çıplak kollarıyla saçlarını düzeltmesini görmesi (H: 461), Mümtaz'ın şuur altında bastırılmış duygular olarak varlığını belli eden uzvî-cinsel muhtevayı ele vermektedir. Beyazıt'a vardığında da, isteksizlik, kayıtsızlık... gibi duygular içindedir. “*Yoksa kendi kontrolüm altında iken çıldırıyor muyum? Böyle göz göre göre...*” diye düşünür. İlacı alıp götüreceğini bilir:

“Onun dışında bütün zihni hayatı bir uykuya kaymak üzere olan insanın o iki had arasında sallanışıyla çalışıyordu; kâinata anında intibak eden ve objesini bir anda yakaladıktan sonra derhal bırakan acayip bir mekanizma olmuştu. ‘Ne oluyorum’ diye bir daha düşündü. Muhakkak ki dünya ile arasında şimdiye kadar tanımadığı bir perde vardı. Çok şeffaf, son derece vuzuh getirici bir şey onu dünyadan böyle ayırıyordu.

Fakat dünyadan ayrılabilir miydi? ‘Hayat o kadar güzeldi ki...’ Hakikaten bu sabah saatinde yaşamak güzel şeydi. Her şey güzeldi, taze ve âhenkliydi... işte cami avlusunda ilk huzme bir kadın gibi soyunmuş oynuyordu. Bu taze simit kokusu, yürüyen adamların acelesi, bu düşünce-

li yüzler hepsi güzeldi... bu güzellik duygusu ve içinde ona bir orkestra gibi refakat eden sevinç alelâde bir duygu değildi”(H: 463-464).

Mümtaz bu duygularla yürürken, Suat’a rast geldiğini sanır. Güzelleşmiş gördüğü Suat ona koruyucu meleği olarak vazifelendirildiğini söyler. Fakat Mümtaz, Suat’tan korkmaktadır. Mümtaz’a kendisi ile beraber gelmesini söyler. Gelmeyince de suratına bir tokat atar. Mümtaz yere düşer, elindeki şişeler kırılır ve elleri kan içinde kalır. Yan pencerelerden birinde bir radyo Hitler’in savaşı başlattığını haber vermektedir. Bu hâliyle eve gider ve evdekilere büyük bir kaza geçirdiğini söyler. Merdivene yönelir fakat çıkamayarak ilk basamakta oturup kalır.

Romanın son bölümünde, Mümtaz’ın yaşadığı bu istihale, çocukluğundan beri bir fikirisabit gibi zihnî dünyasında var olan ölümü, ölümden ötesini keşfetme endişesiyle oluşturulmuş bir hâl gibidir. Mümtaz, metafiziği zorlayan o kadar tahayyüller, teessürler içinde kıvrınmaktadır ki sanki hayatla ölüm, fizikle metafizik arasında bir yerde olduğu vehmini uyandırır. Roman, yine o kaçınılmaz sonun veya o sonla geçilecek âlemin idraki endişesiyle oluşturulan bir istihale bölümüyle son bulmuştur.

Netice olarak, romanın başından beri önemli noktalar itibariyle takip edilen ve ağırlıklı Mümtaz’ın his ve fikir dünyasını yansıtan bu muhtevadan hareketle birkaç hususu vurgulamak mümkündür. Mümtaz, güzel ve cazip bir kadın olarak gördüğü Nuran’a âşık bir adamdır. Onunla beraberliği, Mümtaz’a mutluluğun, uzvî zevklerin zirvelerini yaşatmış ve âdeta başını döndürmüştür. Mümtaz, Nuran’da, asıl mahrumu olduğu sadetleri bulduğunu veya bulabileceğini sanmıştır. Hayatın örselemelerinden ve “*Ben neyim ve bu hâl neyin nesi?*” sorgusundan yorulan ruhunu, bedenini Nuran’la olan ilişkisiyle biraz olsun dinlendirmek, bütünlemek ister. Bu, onun için hem psikolojik hem estetik hem de felsefî ve manevî bir ihtiyaçtır. “*Nuran’ın aşkı onun için bir dindi.*” ifadesi bu duruma işaret etmektedir.

Bununla birlikte o, Nuran’dan başka kadınlara karşı da her an bir cinsel iştiha duyabilen, bastırılmış veya tatmin edilmemiş cinsel arzular taşıyan bir kişilik sergiler. Bu konuda onun hissiyatını ortaya koyan gerçekçi ifadeler sanki hormonal salgıların baskılarıyla hissedilmiş duyguları yansıtmaktadır.

Mümtaz, Nuran’la yaşadığı uzvî ve duygusal mutluluklarla ruh dünyasındaki tatminsizliklerinin sona ereceği zehabına kapılmış, fakat zevklerin zirvelerini yaşadığı anda bile hep bir şeylerin eksikliğini, “*ölüm ifrit*”inin korkusunu hissetmiştir. Mutluluklar ve cinsel tatminler onda bu korkulardan belki kurtulacağı bir sığınak hissi uyandırmışsa da korkular,

endişeler, kıvranmalar devam etmiş, ruhunu tatmin edecek, aslî derdi sona erdirecek arayışlara girmiştir.

Bu arayışlar onu ne mevcut herhangi bir felsefî sisteme götürür ne de herhangi bir dinî-mistik bilgiye ulaştırır. Meseleler onda yaşanılmış, hissedilmiş bir iç macera tecrübesi ve tabiiliğindedir.

Selahattin Hilav, ağırlıklı olarak Huzur romanı bağlamından hareketle Tanpınar'ın görüşünü anlatırken şunları söyler: “*Tanpınar, Spinoza’da olduğu gibi, maddeci bir felsefe şeklinde yorumlanması mümkün olan tabiatçı (yani tanrı fikrinden yoksun) cinsel yanı ağır basan aydınlık ve iyimser (günah fikrinden ve bedeninin hor görülmesinden uzak) bir varlık görüşünü, güler yüzlü ve insanî bir panteizmi benimsemiş. Bu onun genel görüşüdür, yani temel felsefesidir.*” (Hilav, 2002: 210).

Hilav'ın belirttiği gibi, Mümtaz'ın sistematik herhangi bir felsefî sisteme dahil edilebilecek anlayışı yoktur. O, yukarıda değinildiği gibi, kendi pratiğinden hareketle, zaman zaman panteizme yaklaşan, Tanrı inancının verdiği sükûnetten uzak, fakat devamlı o inancın peşinde olan, inanların itminanına takdirle ve hasretle bakan, huzursuz, arayış hâlinde birisidir. İnsanın ve onun his dünyasının sadece tabiatla ve tesadüflerle izah edilemeyeceğini düşünür (H: 170). Dolayısıyla materyalist veya tabiatçı olduğu da tam olarak söylenemez.

Mehmet Kaplan ise, “*Mümtaz'ın bütün ruhu ile özlediği şey, topyekûn varlığı içine alan bir bütünlüğe kavuşmaktır; saadet anlarında ve eski Türk musîkisini dinlerken bu birliğe yaklaştığını hisseder.*”

Tıpkı Tanpınar’da olduğu gibi Mümtaz’da da Tanrı’sını kaybetmiş, fakat ona daima hasret mistik bir ruh vardır.” (Kaplan, 1987: 378) demektedir. Evet, Mümtaz'ın en temel meselesi kâinatı, hayatı, kendini izah edebileceği ontolojik bir netliğe ve ebedî huzurun verebileceği bir itminana kavuşmaktır. Aşk ve uzvî zevklere bu kadar vurgu ise, “tatmin” ihtiyacından ve biraz da, huzursuz ve yalnız bir insanın zaman zaman zevklere, cinsel hazlara yönelmek istemesinden kaynaklanmış gibidir. Mümtaz, bu iç huzur için müthiş bir hassasiyetle, fakat teslim olmayan bir “nefis” ve ikna olmayan bir insan şüpheciliğinde arayışlara girer, kıvranır durur. Ahdi Atik’de, filozoflarda, velilerde bir neşe arar; türbelerin, camilerin etrafında dolaşır. Ama İslâmiyet’e mesafeli durur, İslâmî iman ve itikada, Tasavvufî tefekküre pek yanaşmaz, o kapıdan giremez. Bunlara, milletin tarihî ve kültürel mirası çerçevesinden, sosyolojik bir zaruret ortaya koyarak bakar. Sanki bir şeyler onu böyle bir yakınlaşmadan alıkoymaktadır.

Bu tavrın sebeplerini tespit ve izah etme yolunda söyleneceklerin, kurgusal (spekülatif) yönü olabilecekse de, meselenin en mühim tarafla-

rından birini teşkil ettiğini ifade etmek gerekir. Çünkü bir aydın olarak Mümtaz'ın, müthiş bir duyarlılıkla yaşadığı iç huzursuzluk düğümünün çözümü bu tespit ve izahtaki isabet ve tutarlılığa bağlıdır.

Bu bağlamda, ilk olarak, Batı düşüncesi etkisiyle şekillenen ve kendi millî-manevî değerlerine uzak bir terbiye ve tecrübenin yetiştirdiği zihni ve ruhî yapının bir iç mekanizma haline gelmiş olduğu söylenebilir. Kendi kaynaklarından uzaklaşmış, birtakım gayretlere rağmen bir türlü engelleri aşma iradesi gösteremeyen zihinsel yapı. Bir diğeri, zaafı olan, dünyaya ve zevklerine düşkün bir bünye ve mizaç. Birçok aydında olduğu gibi, lezzetlerin, keyiflerin düşünceye ve onun ifadesine ağır basması. Ve dinî-manevî olana pek geçit vermeyen, bu görüntüyü verenlerin ötelendiği, bir siyasî, sosyal ve kültürel ortam. Daha önce de işaret edildiği gibi, Mümtaz'ın asıl huzursuzluk kaynağı iç dünyada felsefi, metafizik meseleler olduğu hâlde, “*Şark'ın, insanları içlerinden tatmin edebilen bir medeniyet*” olduğunu sezmesine rağmen, bütün istikametlerin Batı'ya, dünyaya döndürüldüğü bir ortamda Doğu'ya, maneviyata yönelmeyi bir türlü göze alamaması, deneyememesi.

İşte, Ahmet Hamdi Tanpınar, bütün bu iç macerayı; çok duyarlı bir sanatkar muhayyilesiyle, fakat bir dönem milletvekilliği, daha sonra da aday gösterilmeyip eğitim müfettişliği, Güzel Sanatlar Akademisi'nde hocalık yaptığı 1940'lı yılların siyasî, sosyal, kültürel şartlarında ve kendi zihinsel mirasının etkisi altında romanlaştırmıştır. Biraz da bunun için, **Huzur**'da, “iç huzuru sağladığı, ebediyetin yolunu gösterdiği” söylenen dinî-manevî olana tam bir rahatlık ve fikir özgürlüğü ile bakışın olmadığı belirtilmeli. Yazar, iç kavuran bir arayışa, kıvrımlara rağmen bu tefekkürü pek yaşamaz. Mehmet Kaplan, aynı nesilden olan Cahit Sıtkı Tarancı için, “*Arasıra dinî bir atmosfer içinde yaşamış olsaydı, onun Yunus gibi mistik bir şair olabileceğini düşünürüm.*” (Kaplan, 1978: 192) dedikten sonra, “*içinde yaşadığı devir ve muhitin ulvî bir imanın gelişmesine meydan vermeyen yıkıcı şartları*”na işaret eder. Tanpınar ve bu roman için de en azından, “*Tanpınar bu romanı tam bir hürriyet içinde yazmış olsaydı, bilhassa yukarıda değinmeğe çalıştığımız noktalar açısından çok farklı bir roman olurdu.*” denebilir.

Bununla birlikte, **Huzur** adını verdiği bu eser, bütün zihinsel ve ortamdan, dönemden kaynaklanan sınırlara rağmen hazları, mutlulukları, korkuları, hüznüleri, bunalımları, sosyal endişeleri, felsefi-metafizik arayışlarıyla iç insanı; 20. asır Türk aydınını, yine o aydınlardan biri olan Necip Fazıl'ın ifadesiyle, “Ben neyim ve bu hâl neyin nesi?” temel sorusunu “itibârî âlem”e taşıyan en önde gelen roman sayılır. Bir çok araştırmacının da belirttiği gibi Huzur'un otobiyografik bir roman olduğu, Mümtaz'ın Tanpınar'ı temsil eden bir figür olduğu kabul edilecek olursa, Tanpınar bu romanda kendi gerçekliğini yukarıda değinilen şartlarda ve

roman sanatının imkânları içinde de olsa okuyucuya açmayı başarmıştır. Hâlâ ilgi ile okunması da bunun için olsa gerek.

KAYNAKLAR:

AYVAZOĞLU, Beşir, (2000), “*Huzur Nasıl Keşfedildi?*”, **Türk Yurdu** (Türk Romanı Özel sayısı), S.153-154, Mayıs Haziran.

HİLAV, Selâhattin, (2002), “*Tanpınar Üzerine Notlar*”, **Bir Gül Karanlıklarda** (Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci), Kitabevi, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet , (1978), **Edebiyatımızın İçinden**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet, (1983), **Tanpınar’ın Şiir Dünyası**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet, (1987), “*Bir şairin Romanı: Huzur*”, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

SAĞLIK, Şaban, (2002), “*Bir Şahsî Nizamın Peşinde Estetiği ve Felsefeyi Arayan Adam: Ahmet Hamdi Tanpınar*”, **Hece** (Ahmet Hamdi Tanpınar Özel Sayısı), S.61, Ocak.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1982), **Huzur**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1996), “*Aşk ve Ölüm*”, **Yaşadığım Gibi**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

TANYOL, Cahit, (2002), “*Ahmet Hamdi Tanpınar ve Huzur Romanına Dair*”, **Bir Gül Karanlıklarda** (Haz. Abdullah Uçman, Handan İnci), Kitabevi, İstanbul.